

Hanna SUCHOCKA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

WSTĘP

Pragnę serdecznie powitać wszystkich przybyłych na sesję poświęconą stosunkom dyplomatycznym między Polską a Stolicą Apostolską w XX w. Szczególnie gorąco witam wśród nas Jego Ekscelencję Księdza Arcybiskupa Giovanniego Lajolo, sekretarza do spraw stosunków z państwami, który znalazł czas, aby być z nami i przedstawić główne kierunki dyplomacji konkordatowej Stolicy Apostolskiej. Witam wśród nas Jego Eminencję Księdza Kardynała Achille Silvestriniego, który w trudnym okresie przed jesienią ludów był jednym z architektów polityki wschodniej Watykanu, angażując się w starania na rzecz normalizacji stosunków między Stolicą Apostolską a ówczesnymi władzami komunistycznymi w Polsce. Bardzo cieszę się, że jest z nami Jego Ekscelencja Ksiądz Arcybiskup Józef Kowalczyk, nuncjusz apostolski w Warszawie, który pełni ten urząd już od 16 lat. Dodam, że dokładnie dziś przypada rocznica podpisania przez Jana Pawła II listów uwierzytelniających dla nowego nuncjusza w Warszawie, które Arcybiskup Kowalczyk złożył 6 grudnia 1989 r. Witam Jego Ekscelencję Księdza Biskupa Alojzego Orszulika, emerytowanego biskupa diecezji łowickiej, który wcześniej przez wiele lat pracował w Sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski u boku Księdza Arcybiskupa Bronisława Dąbrowskiego. Serdecznie pozdrawiam Pana Profesora Krzysztofa Skubiszewskiego, wybitnego znawcę prawa międzynarodowego i ministra spraw zagranicznych RP w latach 1989-1993. Witam Pana Profesora Krzysztofa Krasowskiego z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Księdza Hieronima Fokcińskiego SJ, rektora Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie, jednego z nestorów polskiego środowiska w Rzymie.

Serdecznie pozdrawiam wszystkich moich kolegów Ambasadorów i przedstawicieli Korpusu Dyplomatycznego, jest mi miło powitać wszystkich obecnych księży oraz przybyłych gości. Pragnę także na wstępie serdecznie podziękować Księdzu Profesorowi Gianfranco Ghirlandzie SJ, rektorowi Uniwersytetu Gregoriańskiego, za gościnę, jakiej nam dzisiaj udziela w murach tej szacownego uczelni, oraz Księdzu Profesorowi Markowi Inglotowi SJ, dziekanowi Wydziału Historii Kościoła i Kościelnych Dóbr Kultury, z którym wspólnie przygotowaliśmy dzisiejsze spotkanie.

Inspiracją do zorganizowania spotkania poświęconego stosunkom dyplomatycznym między Polską a Stolicą Apostolską w XX w. była z jednej strony przypadająca w lutym 2005 r. rocznica podpisania pierwszego współczesnego konkordatu między Stolicą Apostolską a odradzającym się po okresie zaborów państwem polskim; z drugiej strony, wciąż żywe dla mnie wspomnienia związane z podpisaniem konkordatu ze Stolicą Apostolską w 1993 r., do którego doszło pod koniec okresu, kiedy byłam premierem Polski. Chcę jednocześnie podkreślić, że konkordat ten podpisali obecni tu na sali Ksiądz Arcybiskup Józef Kowalczyk, z ramienia Stolicy Apostolskiej, i Pan Minister Krzysztof Skubiszewski w imieniu Rzeczypospolitej. Nie mogę tu nie wspomnieć osoby papieża Jana Pawła II. Kiedy planowaliśmy w ubiegłym roku dzisiejsze spotkanie, nie spodziewaliśmy się, że będzie teraz na nas patrzył ze swojego okna w niebie. Niewątpliwie bowiem unormowanie stosunków państwo-Kościół i podpisanie konkordatu jest przede wszystkim Jego zasługą, a nasza dzisiejsza sesja jest skromnym hołdem, który mu składamy za jego dzieło i rolę, jaką odegrał we współczesnych dziejach Kościoła, świata i Polski.

Obydwa wydarzenia, zarówno podpisanie konkordatu w 1925 r., jak i w roku 1993, miały bardzo konkretną genezę i odbywały się w określonych okolicznościach historycznych oraz uwarunkowaniach prawnych. Były również swoistymi kamieniami milowymi w wielowiekowej tradycji stosunków łączących Stolicę Apostolską i Polskę.

Przypomnijmy, że historia bardziej regularnych w porównaniu z okresem średnio-wieczna nowożytnych stosunków między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą rozpoczyna się w XVI w. Wtedy też w Europie zaczęła powstawać sieć przedstawicielstw dyplomatycznych podobna do tej, jaką znamy z czasów współczesnych. W połowie XVI stulecia w Polsce zaczęli rezydować na stałe nuncjusze papiescy. Natomiast królowie przysłali do Rzymu swoje poselstwa, na których czele w XVI w. stały tak znamienite postacie, jak m.in. Erazm Ciołek, znany kronikarz Marcin Kromer czy kard. Stanisław Hozjusz, założyciel polskiego hospicjum przy via delle Botteghe Oscure.

Zinstytucjonalizowana więź między papieżami a polskimi królami trwała aż do III rozbioru Polski w 1795 r. W ostatnim okresie niepodległości król Stanisław August Poniatowski, organizując nowoczesną służbę dyplomatyczną, ustanowił w 1766 r. stałe przedstawicielstwo polskie przy Państwie Kościelnym.

Okres rozbiorów Polski w XIX w. nie przerwał więzi dyplomatycznych między Polakami a Stolicą Apostolską, choć nie miały one charakteru sformalizowanego.

W wyniku I wojny światowej Polska odzyskała niepodległość, a Polacy, odbudowując swoją państwowość, zadbali też o stworzenie odpowiedniej sieci przedstawicielstw dyplomatycznych, w której Stolica Apostolska zajmowała poczesne miejsce.

Także dla Watykanu Polska i polski Kościół nie pozostawały obojętne. Wyrazem tego było powierzenie przez papieża Benedykta XV misji wizytatora apostolskiego w Polsce księdzu prałatowi Achille Rattiemu, który przyjechał do Warszawy w maju 1918 r., a więc jeszcze przed zakończeniem światowego konfliktu. W kwietniu 1919 r. Stolica Apostolska oficjalnie uznała powstanie państwa polskiego, a 6 czerwca papież Benedykt XV mianował dotychczasowego wizytatora apostolskiego pierwszym nuncjuszem w Warszawie. W lipcu 1919 r. do Rzymu przyjechał Józef Wierusz-Kowalski, pierwszy poseł II Rzeczypospolitej w Watykanie.

Pierwsze lata niepodległości nie sprzyjały podjęciu negocjacji konkordatowych. Wynikało to przede wszystkim ze słabej jeszcze pozycji młodego państwa polskiego, które musiało walczyć o utrwalenie swoich granic oraz umocnienie władzy. Z kolei okolicznością pozytywnie wpływającą na rozpoczęcie rokowań i późniejsze ich sfinalizowanie był fakt, że w lutym 1922 r. papieżem został wybrany kard. Achille Ratti, w latach 1919-1921 nuncjusz w Warszawie. Szczegółowo genezę, treść i znaczenie tego dokumentu przedstawi Państwu Pan Profesor Krzysztof Krasowski.

Pragnę podkreślić, że konkordat z roku 1925 w dużej mierze zarysował linię polityczną w stosunkach polsko-watykańskich w okresie międzywojennym. Ponadto w pełni dostosował granice administracji kościelnej do granic młodego państwa. Tym samym Stolica Apostolska definitywnie uznała kształt granic Rzeczypospolitej, który w 1925 r. dla wielu państw i społeczeństw był jeszcze trudny do zaakceptowania.

Historia stosunków polsko-watykańskich w okresie międzywojennym i w czasie II wojny światowej będzie przedmiotem pierwszej dzisiejszej sesji. Ze swojej strony pragnę podkreślić, że po wybuchu II wojny światowej przy Watykanie nieprzerwanie działała Ambasada Polska, kierowana przez ambasadora Kazimierza Papéego. Nie wchodząc teraz w szczegółowe omówienie tego okresu, chcę tylko zwrócić uwagę na fakt, który miał bezpośredni wpływ na losy konkordatu z roku 1925. 5 grudnia 1939 r. papież Pius XII mianował biskupa gdańskiego Carla Marię Spletta, który był Niemcem, administratorem diecezji chełmińskiej. Pius XII kierował się przede wszystkim dobrem wiernych oraz intencją zapewnienia ciągłości administracji kościelnej za pomocą jedynych dostępnych wówczas środków. Rząd polski na emigracji protestował, uznając ten akt za pogwałcenie art. IX konkordatu z 1925 r., na mocy którego żadna część terytorium polskiego nie mogła być poddana władzy biskupa, którego stolica znajdowała się poza Polską. W roku 1945 ta oraz podobne jej decyzje, które zapadły później w odniesieniu do innych diecezji, stanowiły formalną przyczynę stwierdzenia przez komunistyczny rząd polski, że konkordat stracił swoją moc obowiązującą. Oznaczało to początek nowego, chyba najbardziej dramatycznego, okresu w stosunkach polsko-watykańskich.

Władze komunistyczne z założenia postanowiły prowadzić politykę całkowitego podporządkowania sobie Kościoła katolickiego, co wiązało się równocześnie z pozbawieniem go kontaktów z papieżem. Wraz z upływem lat rząd komunistyczny starał się szukać jakiegoś porozumienia ze Stolicą Apostolską, jednak ponad głowami Episkopatu Polski i prymasa kard. Stefana Wyszyńskiego. Z drugiej strony Watykan widział potrzebę nawiązania kontaktu z władzami komunistycznymi, aby móc z nimi rozmawiać o unormowaniu sytuacji Kościoła katolickiego w Polsce. Meandry tego okresu przybliżą nam bezpośredni uczestnicy tamtych wydarzeń – Jego Eminencja Ksiądz Kardynał Achille Silvestrini oraz Jego Ekscelencja Ksiądz Biskup Alojzy Orszulik.

Trzeba tu jednak zaznaczyć, że okres od 1945 r. do wznowienia stosunków dyplomatycznych między Polską a Stolicą Apostolską w roku 1989 pozostaje w cieniu trzech wielkich wydarzeń: Soboru Watykańskiego II, pierwszych lat pontyfikatu Jana Pawła II oraz rozpadu systemu komunistycznego – procesu zapoczątkowanego przez wizytę papieża w Polsce w 1979 r., biegnącego dalej przez powstanie „Solidarności” w roku 1980,

a zakończonego jesienią ludów w 1989 r. I właśnie te trzy wydarzenia bezpośrednio wpłynęły na powstanie i kształt konkordatu z 1993 r. Jest to dokument bardzo nowoczesny, opierający się na soborowej zasadzie autonomii i współpracy dla dobra wspólnego w stosunkach państwo-Kościół, a także na zasadzie tolerancji.

Trudno sobie wyobrazić sam konkordat w takim kształcie bez pontyfikatu Jana Pawła II, któremu bardzo zależało na pełnej normalizacji stosunków państwo-Kościół i na ich harmonijnemu ułożeniu. Nieprzypadkowo więc preambuła tego dokumentu *podkreśla znaczenie pontyfikatu Jego Świątobliwości Papieża Jana Pawła II dla współczesnych dziejów Polski*. Jest to jedyny zapis wymieniający z imienia papieża Jana Pawła II w preambule umowy międzynarodowej.

Po trzecie, chcę zaznaczyć, że podpisanie konkordatu w 1993 r. byłoby niemożliwe bez przemian demokratycznych, jakie dokonały się w Polsce po roku 1989, których przejawem była także zmiana polityki Rzeczypospolitej wobec Stolicy Apostolskiej.

Na zakończenie pragnę podkreślić, że znaczenie konkordatu z 1993 r. nie ogranicza się tylko do Polski. Stanowił on bowiem wzór dla innych porozumień tego typu zastosowanych w umowach Stolicy Apostolskiej z krajami Europy Środkowo-Wschodniej, a także jako wzór konkordatu z Portugalią, który został podpisany w maju 2004 r. Ze strony portugalskiej sygnował go ówczesny premier José Manuel Barroso, stojący dziś na czele Komisji Europejskiej.

Raz jeszcze witam serdecznie wszystkich przybyłych i oddaję głos Jego Ekscelencji Księdzu Arcybiskupowi Giovanniemu Lajolo.

Amb. prof. dr hab. Hanna SUCHOCKA – polityk, radca prawny, nauczyciel akademicki, dyplomata. Wykładowca w Katedrze Prawa Konstytucyjnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, a w latach 1988-1992 również na Wydziale Prawa Świeckiego i Kanonicznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Od 1969 r. członek Stronnictwa Demokratycznego. W latach 1980-1981 działała w NSZZ „Solidarność”, a w latach 1989-2001 sprawowała mandat posła na Sejm RP. Od 10 lipca 1992 do 28 maja 1993 r. pełniła funkcję prezesa Rady Ministrów RP rządu centrowprawicowego, a następnie w latach 1997-2001 ministra sprawiedliwości i prokuratora generalnego. Od 2001 do połowy 2013 r. ambasador RP przy Stolicy Apostolskiej i przy Suwerennym Wojskowym Zakonie Kawalerów Maltańskich. Członek Papieskiej Akademii Nauk Społecznych.